

ТЕМА 7

ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Кузьменко Олександр Васильович,
доцент кафедри права
Національного технічного
університету «Харківський
політехнічний інститут»,
кандидат педагогічних наук, дійсний
член Асоціації правників України

Тел. 050 589 78 62

E-mail a02021957@gmail.com

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Кримінальне право як галузь права.
2. Законодавство України про кримінальну відповідальність.
3. Кримінальне правопорушення.
4. Кримінальна відповідальність.
5. Склад кримінального правопорушення.
6. Стадії кримінального правопорушення.
7. Співучасть у кримінальному правопорушенні.
8. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння.
9. Покарання.
10. Стисла характеристика деяких кримінальних правопорушень.

Рекомендований підручник з теми лекції:

Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / За ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. – 6-те вид., перероб. і допов. – Харків: Право, 2020. – 584 с.

1. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ЯК ГАЛУЗЬ ПРАВА

- Поняття “кримінальне право” має три значення:
  - галузь права;
  - одна з багатьох юридичних наук;
  - навчальна дисципліна, яку вивчають студенти юридичних університетів і факультетів.
- Як галузь права кримінальне право - це впорядкована сукупність закріплених у законах правових норм, що визначають, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями і які покарання або інші заходи кримінально-правового впливу підлягають застосуванню до осіб, які їх вчинили.

2. Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України і загально визнаних принципах і нормах міжнародного права.

Кримінальний кодекс поділяється на дві частини – Загальну (ст. 1 – 108) та Особливу (ст. 109 – 447). До **Загальної частини** входять норми загального характеру, які, зокрема, визначають: поняття кримінального правопорушення, підставу кримінальної відповідальності, чинність кримінального закону в часі та просторі, форми вини, осудність і неосудність, співучасть, стадії вчинення кримінального правопорушення, поняття покарання та його види, особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх. **Особлива частина** Кримінального кодексу складається з норм, які описують конкретні види кримінальних правопорушень та покарань за їх вчинення. Кримінальний кодекс **набрав чинності** 1 вересня 2001 р. У липні 2020 р. набрала чинності нова його редакція.

слайд 4

ЧИННІСТЬ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ ТА ПРОСТОРИ

- Кримінальні протиправність і караність діяння визначаються законом, що діяв на час вчинення цього діяння.
- Закон про кримінальну відповідальність не має зворотної дії в часі, крім випадків, коли він пом'якшує або скасовує відповідальність особи.
- Особи, які вчинили кримінальні правопорушення на території України, за загальним правилом підлягають кримінальній відповідальності за Кримінальним кодексом України.
- Кримінальне правопорушення визнається вчиненим на території України, якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України.
- Кримінальне правопорушення визнається вчиненим на території України, якщо хоча б один із співучасників діяв на території України.

3. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

- Кримінальне правопорушення – це передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне каране діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення.
- Не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого Кримінальним кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заповдіяла і не могла заповдіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.
- Ознаки кримінального правопорушення:
  - діяння (дія або бездіяльність);
  - вчинене суб'єктом кримінального правопорушення;
  - суспільна небезпечність;
  - винність;
  - кримінальна протиправність;
  - кримінальна караність.

КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

- За ступенем суспільної небезпечності кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини.
- Злочини, у свою чергу, поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.
- Кримінальним проступком є передбачене Кримінальним кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше 3 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ (продовження)

- **Нетяжким злочином** є передбачене Кримінальним кодексом діяння (дія або бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше 10 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше 5 років.
- **Тяжким злочином** є передбачене Кримінальним кодексом діяння (дія або бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше 25 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше 10 років.
- **Особливо тяжким злочином** є передбачене Кримінальним кодексом діяння (дія або бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад 25 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад 10 років або довічного позбавлення волі.

4. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

- Кримінальна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, правовідношення, що виникає між державою та особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, зміст якої полягає в покладенні на цю особу передбачених Кримінальним кодексом України обмежень прав і свобод на підставі обвинувального вироку суду.
- Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення.
- Основною формою реалізації кримінальної відповідальності є ухвалення судом обвинувального вироку з призначенням винному покарання та реальним його відбуванням.

5. СКЛАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Склад кримінального правопорушення містить такі елементи і ознаки:

- **Об'єкт** кримінального правопорушення, тобто суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом, на які зазіхає кримінальне правопорушення;
- **Предмет** кримінального правопорушення, тобто речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу кримінального правопорушення;
- **Об'єктивна сторона** кримінального правопорушення, тобто зовнішнє вираження кримінального правопорушення, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причиновим зв'язком між діянням і наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом і засобами вчинення кримінального правопорушення;
- **Суб'єктивна сторона** кримінального правопорушення, тобто внутрішня сторона кримінального правопорушення, а саме психічна діяльність особи, що характеризується виною у формі умислу чи необережності, мотивом і метою;
- **Суб'єкт** кримінального правопорушення, тобто фізична осудна деліктоздатна особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність), керувати ними та до його скоєння досягла віку кримінальної відповідальності.

ВИНА ТА ЇЇ ФОРМИ

- **Виною** є психічне ставлення особи до вчинюваної нею дії чи бездіяльності, передбаченої Кримінальним кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.
Умисел поділяється на прямий і непрямий.
- Прямим є умисел, якщо особа **усвідомлювала** суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), **передбачала** його суспільно небезпечні наслідки і **бажала** їх настання.
- Непрямим є умисел, якщо особа **усвідомлювала** суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), **передбачала** його суспільно небезпечні наслідки і **хоча не бажала, але свідомо припускала** їх настання.
Необережність поділяється на кримінальну протиправну самовпевненість та кримінальну протиправну недбалість.
- Необережність є кримінальною протиправною самовпевненістю, якщо особа **передбачала** можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але **легковажно розраховувала** на їх відвернення.
- Необережність є кримінальною протиправною недбалістю, якщо особа **не передбачала** можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча **повинна була і могла** їх передбачити.

ОСУДНІСТЬ ТА НЕОСУДНІСТЬ

- **Осудною** визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла **усвідомлювати** свої дії (бездіяльність) і **керувати** ними.
- **Неосудною** визнається особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.
- Неосудна особа **не підлягає кримінальній відповідальності**. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру. Після одужання така особа не може підлягати кримінальній відповідальності.

СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВOPOPУШЕННЯ

Загальний суб'єкт кримінального правопорушення – це фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення – це фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

ВІК, З ЯКОГО МОЖЕ НАСТАВАТИ КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Кримінальній відповідальності в Україні підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося **16 років**.

Особи, які вчинили кримінальні правопорушення у віці **від 14 до 16 років**, підлягають кримінальній відповідальності, зокрема, за:

- умисне вбивство;
- умисне тяжке тілесне ушкодження;
- умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження;
- зґвалтування;
- крадіжку;
- грабіж;
- розбій;
- вимагання;
- незаконне заволодіння транспортним засобом;
- хуліганство;
- диверсія;
- бандитизм;
- терористичний акт;
- захоплення заручників.

6. СТАДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

- Винній особі не завжди вдається закінчити почате нею кримінальне правопорушення з причин, які не залежать від її волі. Наприклад, зловмисник тільки придбав зброю для вчинення вбивства і одразу був затриманий поліцією або, зробивши постріл у потерпілого, промахнувся. У цих випадках виникає питання про відповідальність на певних стадіях кримінального правопорушення.
- Стадії можуть мати лише ті кримінальні правопорушення, які вчиняються з прямим умислом.
- Виокремлюються три стадії кримінального правопорушення:
  - готування до кримінального правопорушення;
  - замах на кримінальне правопорушення;
  - закінчене кримінальне правопорушення.
- Перші дві стадії є видами незакінченого кримінального правопорушення, проте все одно породжують кримінальну відповідальність винної особи.

ХАРАКТЕРИСТИКА СТАДІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

- Готуванням до кримінального правопорушення є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення.
- Замахом на кримінальне правопорушення є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення, якщо при цьому кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.
- Закінченим кримінальним правопорушенням визнається діяння, яке містить усі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини Кримінального кодексу.

ВИДИ ЗАМАХУ НА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВООРУШЕННЯ

Замах на кримінальне правопорушення є **закінченим**, якщо особа виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця, але кримінальне правопорушення не було закінчено з причин, які не залежали від її волі.

Замах на кримінальне правопорушення є **незакінченим**, якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила усіх дій, які вважала необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця.

слайд 17

7. СПІВУЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ

- Співучасть у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення.
- Ознаки співучасті:
  - спільність дій
  - спільність умислу
- Завдяки положенням закону про співучасть забезпечується можливість притягнути до кримінальної відповідальності осіб, які не є виконавцями під час вчинення кримінального правопорушення, але беруть опосередковану участь в його скоєнні.
- Вчинення кримінального правопорушення за наявності ознак співучасті тягне для винних осіб більш суворі кримінально-правові наслідки, ніж якщо б вони скоїли його поодинці.

ВИДИ СПІВУЧАСНИКІВ

- У вчиненні кримінального правопорушення співучасники можуть виконувати такі **ролі**:
  - Організатор
  - Підбурювач
  - Виконавець
  - Пособник
- **Організатором** є особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення. Також ним є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею. Також організатором є особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування кримінально-протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації.
- **Підбурювачем** є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення.

ВИДИ СПІВУЧАСНИКІВ (продовження)

- **Виконавцем** (співвиконавцем) є особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами кримінального правопорушення безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила кримінальне правопорушення.
- **Пособником** є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально-протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення.

ФОРМИ СПІВУЧАСТІ

За ознакою "наявність розподілу ролей між зловмисниками" виокремлюють дві форми співучасті:

- проста (співвиконавство);
- складна (з розподілом ролей).

За ознакою "стійкість суб'єктивних зв'язків між зловмисниками" виокремлюють чотири форми співучасті:

- група осіб без попередньої змови;
- група осіб за попередньою змовою;
- організована група;
- злочинна організація.

ЕКСЦЕС ВИКОНАВЦЯ

Поняття “ексцес виконавця” відбиває ситуацію, коли виконавцем вчинені дії, що не охоплювалися умислом інших співучасників.

У такому випадку Кримінальний кодекс передбачає правило: співучасники не підлягають кримінальній відповідальності за вчинене виконавцем діяння, якщо воно не охоплювалося їхнім спільним умислом. У цьому разі вони відповідатимуть лише за те кримінальне правопорушення, що було ними разом задумане.

слайд 22

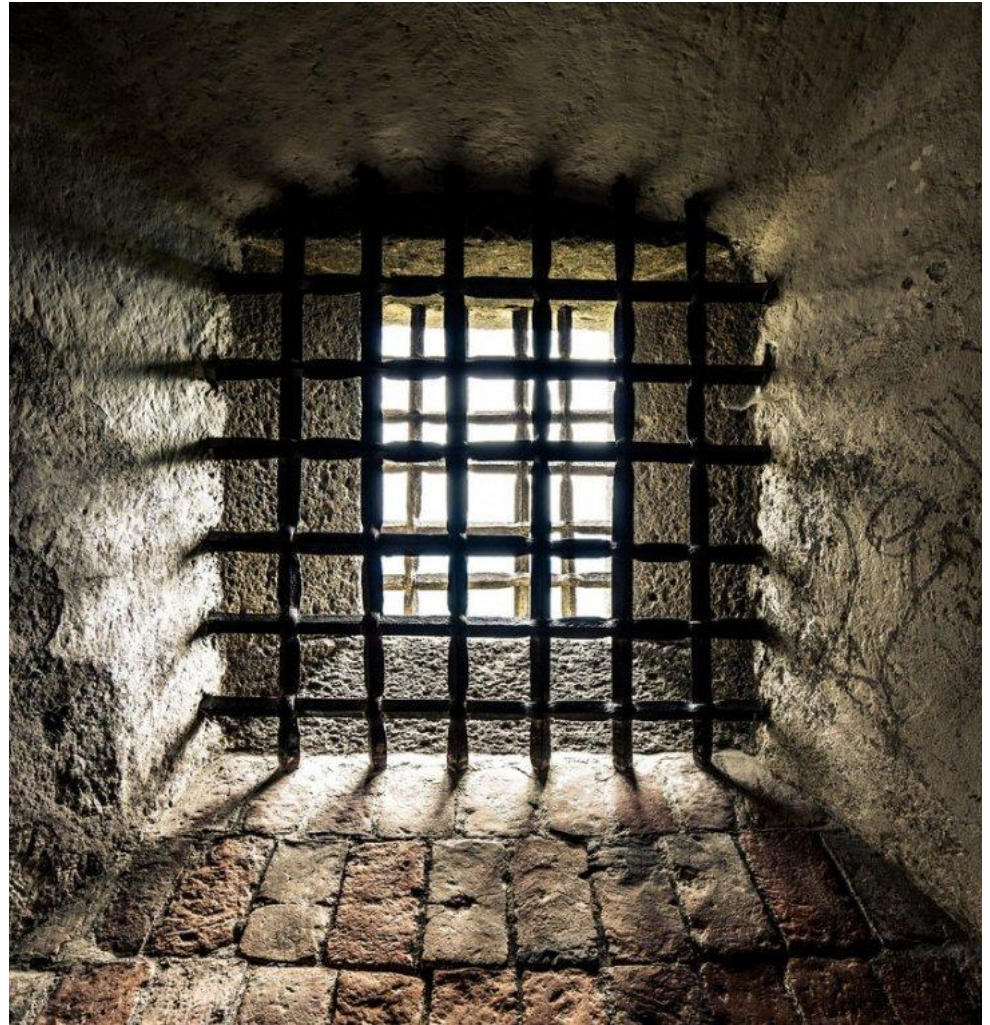
8. ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

Обставинами, що виключають кримінальну протиправність діяння і відповідно кримінальну відповідальність особи, зокрема, є:

- необхідна оборона
- уявна оборона
- затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення
- крайня необхідність
- фізичний або психічний примус
- виконання наказу або розпорядження
- діяння, пов'язане з ризиком
- виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально-протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації

9. ПОКАРАННЯ

- Покарання – це захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.
- Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами.
- Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність.

ВИДИ ПОКАРАНЬ

До осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, судом можуть бути застосовані такі види покарань:

- 1) штраф;
- 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- 4) громадські роботи;
- 5) виправні роботи;
- 6) службові обмеження для військовослужбовців;
- 7) конфіскація майна;
- 8) арешт;
- 9) обмеження волі;
- 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- 11) позбавлення волі на певний строк;
- 12) довічне позбавлення волі.

10. ОКРЕМІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

- **Вбивство** – кримінальне правопорушення проти життя особи; умисне або необережне протиправне заподіяння смерті іншій людині.
- **Тілесне ушкодження** – кримінальне правопорушення проти здоров'я особи; умисне або необережне протиправне заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини, що виражається в порушенні анатомічної цілісності або фізичної функції органів і тканин тіла людини; тілесні ушкодження поділяються на легкі, середньої тяжкості та тяжкі.
- **Крадіжка** – кримінальне правопорушення проти власності; таємне викрадення чужого майна; якщо вартість викраденого не перевищує 268, 4 гривні, то така крадіжка є адміністративним, а не кримінальним правопорушенням.
- **Грабіж** – кримінальне правопорушення проти власності; відкрите викрадення чужого майна; грабіж може бути як ненасильницьким, так і насильницьким; насильницький грабіж поєднується з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства.

ОКРЕМІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

- **Розбій** – кримінальне правопорушення проти власності; напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, **небезпечним** для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства.
- **Шахрайство** – кримінальне правопорушення проти власності; заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою; якщо вартість такого майна не перевищує 268, 4 гривні, то таке шахрайство є адміністративним, а не кримінальним правопорушенням.
- **Вимагання** – кримінальне правопорушення проти власності; вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.
- **Хуліганство** – кримінальне правопорушення проти громадського порядку; грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом; так зване "дрібне хуліганство" є адміністративним правопорушенням.